

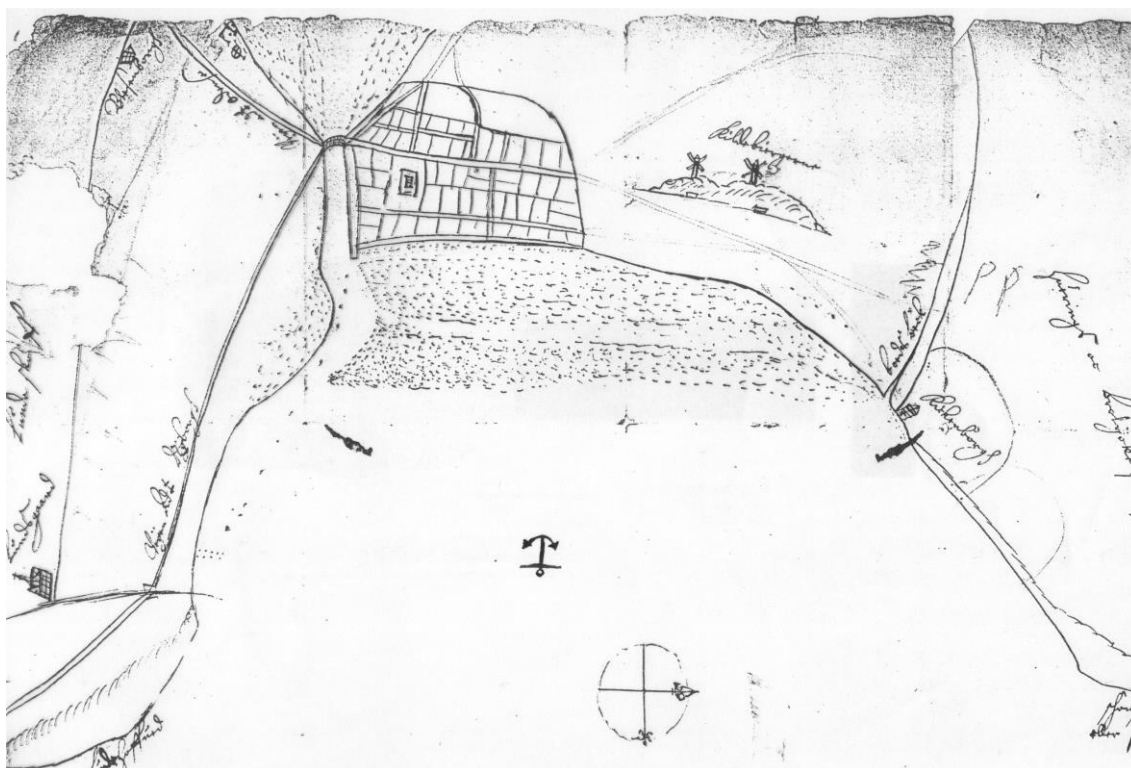
Artikelarkiv Arvesølv 2009

Svenskerne på Nordøstfyn efteråret 1659

af Ole Nederland

Hvordan var det nu lige Munkebo blev trukket med i svenskekrigene de sidste dage før slaget ved Nyborg den 14. november 1659? - Der er mange detaljer at holde styr på, men her er nogle vigtige holdepunkter:

1. 26/10: To danske hære skal efter en plan fra overkommandoen finde sammen og i fællesskab fordrive svenskerne fra Fyn - den ene hær under feltmarskal von Eberstein, som netop har befriet Jylland, den anden under feltmarskal Hans Schack, som med 6200 mand danskere og hollændere, 2.700 heste og 28 kanoner har indskibet sig på en dansk- hollandsk flåde i Kiel. Datoen gælder afsejling herfra.
2. 29/10: Schack og de to admiraler de Reuter (hollænder) og Bjelke (danske) planlægger en landgang ved Nyborg. Mindre både med mandskab sendes i land, men på grund af stormvejr må de opgive aktionen. Flåden bliver dog foreløbig liggende.

Søkaptajn Peder Pedersens originale kortskitse fra 30. oktober 1659: Vanddybderne i Kerteminde havneområde. - De kraftige mærker ved Sydstranden og Kikkenborg er formentlig sat af Peder Pedersen eller af Hans Schack og viser de to muligheder for landgang. Ankeret angiver reden, og den punkterede linie ind imod kirken skibenes anbefalede kurs. For en sikkerheds skyld har Peder også markeret dybderne vest for Langebro (opad på kortet), hvor galgen og stejlen skal hjælpe til ved orienteringen.

3. 30/10: I stedet for Nyborg sigter man nu efter Kerteminde som landgangsted, og marinekaptajn Peder Pedersen, født i en snedkerfamilie i Kerteminde, sendes ekspres til sin hjemby for at skaffe efterretning om vanddybderne inderst i bugten og i havnen. Resultatet bliver hans bekendte kortskitse (det ældst kendte Kertemindekort!), hvorpå især dybdeforholdene er omhyggeligt angivet.
4. 31/10: Efter Peder Pedersens tilbagekomst afsejler flåden ved nattetid med kurs mod Kerteminde. På grund af hård vind må den krydse sig frem og når først Kerteminde Bugt ved 15-tiden. Den svenske hær under feltmarskal Sultzbach er fulgt med langs kysten og har orienteret sig om de danske planer. Ved flådens ankomst indledes fra skibene en kraftig kanonade mod byen - i særdeleshed havneområdet. Skibsbroen ødelægges, Langebro afbrydes i begge ender, og 51 bygninger i byen skydes i grus. Efter bombardementet sker landgangen i både ind mod Kikkenborg. Svenske enheder langs stranden fordrives og soldaterne vader det sidste stykke gennem det kolde vand. Der er heftige kampe i gaderne. Den danske major Sircks af den kongelige livgarde omkommer ved kirken (hvor hans kårde og støvler senere ophængtes til minde om hans heltemod). I alt er de danske tab en halv snes dræbte og samme antal sårede. - Svenskerne er på flugt sydpå, mod Nyborg.
5. 1/11: Schack lader sine mænd grave skanser i den vestlige del af Kerteminde by, gennem borgernes "kolonihaver" omkring Præstegade og "den gamle kirkegård" (som ikke eksisterede dengang). Schack opslår sit kvarter i Mesinge, og også de fleste soldater holder til på Hindsholm, hvor der stadig er proviant at få. Den gamle bonde Thomas Christensen fra Munkebo bliver udpeget til Schacks rådgiver og vejviser. Schack vil ikke forhaste sig, for Ebersteins hær er stadig kun nået til Lillebælt og afventer overførsel til Fyn; transporten skal besørges af flåden, som endnu 4/11 ligger i Kerteminde Bugt til sikkerhed for Schack. - Svenskerne sydpå tror de vil blive forfulgt, men da de standser deres tilbagetog ved Skalkendrup, er der stadig ingen danskere at se. Sultzbach beslutter at returnere til Kertemindeegnen.

På Maen – engen foran i billedet – var det, at svenskerne havde håbet på deres rytterslag. – Foto 1988 fra nordlige skanseside med udsigt mod kirken "tværs overfor".

6. 2/11: Svenskerne er nu igen i Bjerge Herred og lejesoldaterne plyndrer lystigt i Munkebo og omliggende byer. Præsten omkommer i præstegårdshavens dam, da soldaterne – forgæves – vil tvinge ham til at røbe, hvor hans eget og kirkens sølvtøj er gemt. - Svenskerne forventer at Schack snart vil bryde gennem Munkeboasset; de omdanner Munkebo kirkegård til reduit (skanseanlæg), og på Maen ved vejens sydside opkastes en anden skanse, der får stjerneform som den kendte i Nyborg. Arbejdet varer tre-fire dage. Schack og hans folk tager sig god tid, for Eberstein står stadig i Jylland.
7. 5/11 afsejler den danske flåde fra Kerteminde og skal de følgende dage betjene Eberstein og hans vesthær.
8. 6/11: Svenskernes stjerneskanse står færdig. Sultzbach skaffer sig efterretning om modstandernes planer og håber at møde de to danske hære enkeltvis. Altså rider han og hele rytterhæren mod Odense, på jagt efter Eberstein, der formentlig snart kan ventes dertil med de forreste af tropperne. Han møder dem ikke, og Sultzbach er fejlinformeret.
9. 7/11: Mens svenskerne midlertidigt er borte, ser Schack sin chance til, med hele sin hær, at avancere til Munkebo, hvor Thomas Christensen har rådet Schack til at bruge den svenske skanse på kirkegården som en slags fæstning, og Schack følger rådet. Efter en overlevering opslås soldaternes lejr nord for kirken. Sporadisk er der soldater i kirken, men tilsyneladende veldisciplinerede og med forbud mod vandalisme (studér selv stolestaderne! - det er de samme som dengang). De 28 danske kanoner står et sted bag den sydlige kirkegårdsmur, men kommer ikke i brug.

I Pufendorfs værk 1696 om kong Karl Gustavs bedrifter ses en tegning af Nyborgs stjerneskanse, som på kortet til venstre er indsat på stedet for Munkebos. Til højre: skanseresten som opmålt af Geodætisk Institut 1863 og endnu synlig i 1958, jf. luftbilledet. Også vest, syd og øst for signaturen anes det oprindelige anlæg. Det store K er Munkebo Kirke.

10. Svenskerne, som ikke har set skyggen af Ebersteins hær, erfarer om Schacks bevægelser og vender tilbage til Munkebo. De ankommer til Stjerneskanse ved middagstid, og Sultzbach lader tropperne opstille i slagorden foran. Danskerne ved kirken har revet det øverste af den gamle teglhængte kirkegårdsmur ned, så de kan lægge an over den med deres musketter, hvis svenskerne skulle angribe. På Maen og nærmeste omgivelser ses den svenske armé med alle sine o. 4000 heste. Kirkegården har ikke plads til et rytterslag, så Schack må nødvendigvis lokkes ud. Men indtil foreningen med Ebersteins hær ønsker Schack at optræde defensivt.

11. Timerne går, og et "slag ved Munkebo" bliver der ikke tale om. Da mørket ved femtiden sænker sig, har Sultzbach ændret planer: Han og hans hær vil ride til Nyborg – Fyns eneste fæstning - og forberede begivenhederne dér. - Den svenske militærhistoriker Tersmeden beretter at Sultzbachs hær i den situation – sært ubemærket og i tiden lige før den skal forlade stedet - passerer tæt forbi Schacks stilling på kirkegården. Det er mørkt, og det kan være pløre eller sne der har døvet hestenes tramp, så danskerne - i den øvrige larm - ikke har hørt dem komme. Øjeblikket er ladet med spænding, men intet sker.
12. 8/11: Svenskerne er væk. Schack får hjælp af gamle Thomas til at ud-tænke den bedste rute mod Odense. Thomas viser ham vejen forbi Stjerne-skansen (i dag: "Syvstjernen"), gennem Hulvejsbakken og videre forbi Østergård. Småvejene videre frem, med træer og buskadser, giver gode dækningsmuligheder. Ved Åsum har svenskerne afbrudt broen, så et par småhuse må i god tid nedbrydes og materialerne kastes i vandet til heste og soldater at træde på.
13. 9/11: Om formiddagen bryder Schack op fra Munkebo. Intet forhindrer hans hær i at nå Odense. Sidst på eftermiddagen er han fremme.
14. 11/11: Også hele Ebersteins vesthær er nu ankommet. Sammen plan-lægger de to feltmarskaller hvad der videre skal ske.
15. 14/11: Schack og Eberstein i forening besejrer den svenske hær i det afgørende slag ved Nyborg.

Luftbillede af Syvstjernen 12-16 fra omkring 1958. Bagved: Resterne af svenskernes stjerne-skanse, opført 2.-5. november 1659.

Sylvest Jensens arkiv, Det Kongelige Bibliotek, Luftfotosektionen

Noter

Til punkterne 2, 3, 4 og 5: Se nedenfor Schacks rapport til kongen 4. november 1659, her i fri oversættelse til nudansk.

Til punkt 6: Da herredsbønderne efter krigen – på et møde 25/2 1661 - skal redegøre for deres trængsler, står otte mænd frem og udtaler ordret (men omsat til nudansk): *”Det er os i Guds sandhed vitterligt at svenskens krigsarmada stod her først i Bjerge Herred ved tolv dages tid før slaget stod ved Nyborg, såvel som vor konges armada lige så længe, så vi blev frataget alt hvad vi ejede og havde og blev uddrevet af husene...”* –

”Tolv dages tid” vil sige svensk ankomst den 2. november, som dermed også var dagen for plyndringerne, bl.a. i præstegården. Men det var samtidig dagen, da skansebyggeriet på Maen tog sin begyndelse.

Man kan undre sig over at den ret store ”stjerneskanse” skulle være opkastet på kun fire dage, men i en samtale med Morten Eriksen har militærhistorikeren Hans Christian Bjerg anslået opførelsestiden for en skanse som i Munkebo, med det forhåndenværende gravmandskab, til netop tre eller fire dage.

Som kontrol af sagen kan præstens sølvtøj bruges: Kostbarhederne var af hr. Claus nedgravet på ”Præstens Agre”, i dag mellem gaderne Stenlunden og Strandlystvej, og altså tæt ved Stjerneskanse. Havde præsten kendt til en skanse på Maen, da han gemte tingene, ville han med sikkerhed have valgt et helt andet sted. Skansen er altså opført efter 2. november.

Schacks rapport til kongen - afsendt fra Kerteminde 4/11 1659

Høje, stormægtige konge,
allermægtigste herre,

Endskønt Eders Kongelige Majestæt har fået underretning i den skrivelse jeg for fire dage siden sendte (af sikkerhedsgrunde med anført adresse Lübeck) og jeg altså i medfør heraf allerede har afgivet én rapport (af hensyn til sikkerheden med ny hemmelig oplysning om indskibning af folk i Kiel og at vi ikke kunne blive færdige før tidligst den 26. oktober), så gik vi dog samme aften om bord og satte næste dag sejl. På grund af svag vind avancerede vi imidlertid kun lidt. Den 28. lå vi for anker under Langeland, og den 29. om aftenen planlagde vi et angreb fra et sted ud for Nyborg, efter at vi nemlig fra øen Sprogø havde efterretning om at der ikke befandt sig nogen stor bemanning derinde. Et angreb blev af samme grund foretaget, men da vinden tog til, blev bådene i stormen drevet væk fra hverandre, og vi kom altså derfra med uforrettet sag, dog uden at lide et eneste tab. Men skønt fjenden naturligvis samlede en større og større styrke og ikke lod sig lokke fra stedet, blev vi liggende hele den 30. og gav det udseende af at ville angribe igen. Imidlertid lod vi i al hemmelighed vanddybderne ud for Kerteminde udforske og gik den 31. om morgenen kl. 2, uden et eneste varsel, igen under sejl, med kurs direkte mod Kerteminde. På grund af modvind måtte vi krydse os frem og kom ikke dertil før ca. kl. 3. Da vi havde kastet anker, begyndte vi fra flåden en uophørlig kanonade mod byen og havnen. Deres Majestæts undersåtter såvel som det hollandske infanteri gik om bord i de små fartøjer der befandt sig på flåden, og roede i land. Selv begav jeg mig sammen med de herrer generalløjtnanter Hans og Claus von Ahlefeld ind mod Kerteminde, men fjenden lavede grøfter langs stranden og havde dragoner på stedet, og desuden havde enkelte beredne regimenter taget opstilling på denne side af byen. Som følge af strandbreddens højde og de gravede grøfter kunne vi til at begynde med ikke rigtig komme i orden, men soldaterne blev opmuntret til at fremskynde landgangen ved at springe i vandet, hvad der først holdt temmelig hårdt, men derefter foregik med beslutsomhed og kraft. Senere havde vi den meget store lykke at bemægtige os brückeren og blev snart herre i

byen. Her lod jeg indledningsvis grøfter og forskansninger grave. Fjendens tab kendes endnu ikke, men på vor egen side er ca. 10 døde og nogenlunde det samme antal kvæstede, blandt hvilke major Sircks er afgået ved døden og en hollandsk major kvæstet. De andre er underofficerer og menige. Vi har nu også faet hele vort kavaleri landsat. Fjenden står på tangen (Munkebotangen) med mange regimenter og er med hensyn til kavaleri i særlig grad overlegen. Fra først af trak de fjendtlige styrker sig sammen ved Nyborg, men opholder sig nu betydelig nærmere vore stillinger - rundt regnet en mil herfra. Vi får se hvilke træk der nu bliver at foretage. Da mange af vore folk er nyhvervede, må vi så vidt muligt optræde defensivt og sørge for at vi får kontrol over Middelfart Sund og har ryggen fri, så vi kan tiltrække os endnu en styrke. Det vil fjenden dog formodentlig nappes med os om.

Jeg vil med yderste flid anstrenge mig for at nå vort mål. Om hr. feltmarskal Eberstein og hans omstændigheder har jeg til dato ikke modtaget efterretninger, ihvorvel jeg efter Eders Kongelige Majestæts ordre har en aftale med ham om at vi i fællesskab skal rette et angreb mod Middelfart, men indtil videre indtage hver vore stillinger. Jeg har pr. ekspresbud meddelt Eberstein at i morgen afgår hr. admiral Bielke og admiral de Reuter med fartøjerne til Middelfart, så folkene kan blive sat over og vi blive styrket her på øen. Jeg skal ikke undlade med største flid og troskab og med alle bestående muligheder at bidrage til opfyldelse af alt som ønsket.

Dato: Kerteminde 4. november 1659

Eders Kongelige Majestæts
allerunderdanigste tjener

Hans Schack